

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

12 (4) 2025

Kitap Tanıtımı | Book Review

Geliş tarihi | Received: 24.05.2025

Kabul tarihi | Accepted: 19.06.2025

Yayın tarihi | Published: 25.08.2025

Harari, Y. N. (2024). *Neksus: Taş Devri'nden Yapay Zekâya Bilgi Ağlarının Kısa Tarihi*. (Çev. Ç. Şentuğ). Kolektif Kitap. (Original work published 2024 in English). ISBN: 978-625-6896-24-6. 440 s.

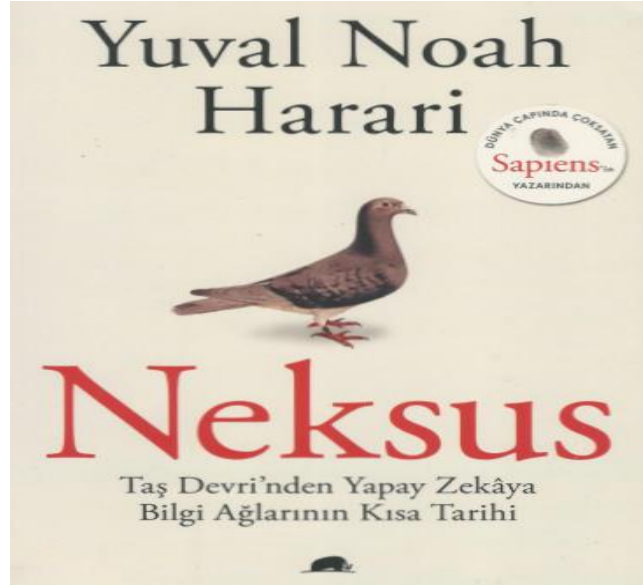
Aytaç Çağlar

<https://orcid.org/0000-0002-9223-3981>

PhD Candidate, Department of Modern History, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye, aytaccaglar@outlook.com.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Çağlar, A. (2025). Kitap tanıtımı (*Neksus: Taş Devri'nden Yapay Zekâya Bilgi Ağlarının Kısa Tarihi*). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (4), 1014-1034.

Giriş

Bu çalışma, Yuval Noah Harari'nin *Neksus: Taş Devri'nden Yapay Zekâya Bilgi Ağlarının Kısa Tarihi* adlı eserini değerlendirmektedir. Eserde bilgi, iktidar, yapay zekâ ve insan doğası ekseninde şekillenen tematik yapı incelenmiş; dijital çağda bilginin dönüşümü ile

bunun toplumsal ve politik etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, eserin epistemolojik derinliğini akademik bir perspektifle ortaya koymak ve dijital çağdaki bilgi krizine yönelik katkılarını analiz etmektir. Bu çalışmada temel sorun, Harari'nin bilgi-bilgelik ayrımı ve yapay zekânın insan iradesine etkileri hakkındaki görüşlerinin analiz edilmesidir.

Harari, eserin giriş bölümünde insanlığın bilgi çağının zirvesinde yer almasına rağmen bilgelikten uzak bir konumda bulunduğunu ileri sürmektedir. Homo sapiens türünün tarih boyunca önemli keşifler yaptığı, imparatorluklar kurduğu ve gelişmiş teknolojik araçlar ürettiği belirtilirken, bu gücün her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı vurgulanmaktadır. Günümüzde insanlık, sahip olduğu geniş bilgi ve teknoloji birikimine rağmen ekolojik felaketler, toplumsal bölünmeler ve yapay zekâ sistemlerinin oluşturduğu tehditlerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu bölüm, insanlığın bilgi ile ilişkisine dair temel varsayımları sorgulayan bir perspektif sunmaktadır.

Harari, anlatısını kadim mitler ve kültürel anlatılar üzerinden derinleştirmiştir. Güneş tanrısı Helios'un oğlunun kibirli ısrarının felakete yol açması ve Goethe'nin "Büyücü Çırağı" şiiri örnekleri aracılığıyla bilgiye sahip olmanın tek başına yeterli olmadığı ve yanlış kullanılan gücün ciddi sonuçlar doğurabileceği vurgulanmıştır.

Giriş bölümünde özellikle bilgi ile bilgelik arasındaki ayrım ön plana çıkarılmaktadır. Modern çağın insanının kendini "bilge" olarak tanımlamasına rağmen, günümüz insanının daha fazla bilgiye erişebilmesine karşın bu bilgiyi nasıl işleyeceği ve hangi amaçlarla kullanacağı konusunda eksikliklerin bulunduğu ifade edilmektedir. Harari, gücün bireysel zekâdan ziyade birlikte kurulan bilgi ağları aracılığıyla elde edildiğini belirtmekte ve bu ağların sıklıkla gerçeklerden çok anlatılar, fanteziler ve yalanlar üzerine kurulu olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, modern toplumun temel inançlarının bilimsel değil, ideolojik, dini ya da kurgusal temellere dayandığına dair önemli bir farkındalık yaratmaktadır.

Bilginin doğasını tartışırken "naif bilgi görüşü" olarak tanımlanan yaygın bir düşünce biçimi eleştirilmekte; bilgiye erişimin artmasının otomatik olarak doğruya yönelteceği varsayımının aşırı basitleştirici olduğu belirtilmektedir. Tarihsel örnekler, bilgi fazlalığının her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığını göstermekte; Nazi Almanyası ve Stalin'in Sovyetler Birliği gibi rejimlerin bilgiyi otoriter yapılarını güçlendirmek için kullandığına dikkat çekilmektedir. Bu durum, bilginin iyilikten ziyade güç için kullanıldığına işaret etmekte ve bilginin kendi başına bir değer mi yoksa kullanış biçimine göre şekillenen nötr bir araç mı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Girişin sonlarına doğru yapay zekâ teknolojisinin insanlık tarihindeki diğer bilgi sistemlerinden çok daha tehlikeli olabileceği ileri sürülmektedir. Geçmişte bilgi araçları, insanlar tarafından denetlenirken, yapay zekâ artık bilgiye erişmenin ötesinde bilgiyi işleyip yeni bilgiler üreten ve karar alan bir aktör konumundadır. Yapay zekânın kredi onaylarından iş başvurularına ve mahkeme kararlarına kadar kritik alanlarda karar verebilmesinin sadece teknik bir gelişme olmadığı, insan iradesinin yerini alma potansiyelini de taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu durum, dijital çağda algoritmaların bireylerin düşünme özgürlüğünü sınırlayabileceği ve onları ilgi düzeylerine göre yönlendirebileceği endişesini ortaya koymaktadır. Giriş bölümü, eserin sonraki bölümlerine yönelik felsefi, tarihsel ve etik bir zemin hazırlamaktadır. Bilgi ağlarının yapısı, gücün üretimi ve insanın bu ağlar karşısındaki konumu gibi temalar, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu nedenle giriş bölümü, teorik bir çerçeve sunmasının yanı sıra okuru düşünmeye sevk eden etkili bir yapı arz etmektedir.

1. İnsan Ağları

1.1.Bilgi Nedir?

Harari, kitabının birinci bölümünde “Bilgi nedir?” sorusuna odaklanmıştır. Bu soru ilk bakışta basit görünse de Harari, bilgiye ilişkin geleneksel anlayışların ötesine geçmiştir. Ona göre bilgi, sadece gerçeklerin bir araya gelmesi veya bireylerin belleğinde biriken veriler değil; sosyal işleyişin, kültürel yapıların ve politik sistemlerin taşıyıcısı ve kurucusudur. Bilgiyle ilişkimiz, yalnızca bireysel düzeyde ne bildiğimizle değil, hangi bilginin değerli, geçerli ve dışlanması gerektiğiyle de şekillenmektedir.

Harari, bilgiyi bireyin zihninde oluşan bir ürün olmaktan çıkarak, onu ağlar üzerinden inşa edilen kolektif bir olgu hâline getirmiştir. Bilginin tek bir kişinin aklında doğmadığını, bir grubun birbirine aktardığı, onayladığı ve dolaşıma soktuğu süreçlerle yapılandırıldığını belirtmiştir. Bu yaklaşım, özellikle sosyal medya çağında bilginin güvenilirliğinin ne kadar paylaşıldığına ve kimin tarafından dile getirildiğine bağlı olarak değerlendirildiğini düşündürmektedir. Harari’nin sorduğu sorulardan biri, “Gerçek mi daha güçlüdür, yoksa onu destekleyen ağ mı?” şeklindedir. Bir başka önemli tanım olarak Harari, bilginin bir davranışı değiştirme kapasitesine sahip olduğunda anlam kazandığını ifade etmiştir. Dolayısıyla bilginin değeri, doğruluğundan ziyade neye yol açtığıyla ölçülmelidir. Günümüzde birçok kişi binlerce bilgiye erişebilmekte, ancak bu bilgilerin kararlarını veya davranışlarını değiştirmede gözlemlenmektedir. Bu durum, “Eğer sahip olduğumuz bilgi bizi etkilemiyorsa, bu gerçekten bilgi midir?” sorusunu gündeme getirmektedir. Harari, bilgi ile güç arasındaki ayrılmaz ilişkiye de dikkat çekmiştir. Bir topluluğun bilgi yoluyla egemenliği, sadece neyi bilmesine izin

verildiğiyle sınırlı değildir; neyi bilmediğini fark etmesinin engellenmesiyle de ilgilidir. Totaliter rejimlerin bilgi üzerindeki kontrolü ve sansür uygulamaları bunun örnekleri olarak gösterilmiştir. Düşünmenin ön koşulu olan sorgulamanın, bilgiye ulaşmaktan ziyade bilgiye inanmanın bir sonucu olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Harari'nin yaklaşımı, Michel Foucault'nun bilgi-iktidar teorisini andırmakla birlikte, daha çok tarihsel ve toplumsal bağlamda ele alınmıştır.

Bölümün ilerleyen kısımlarında Harari, bilginin doğrulanmasının toplumsal onayla ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Bir bilginin “doğru” kabul edilmesi için bilimsel yöntemlerin yanı sıra topluluğun değerleri, beklentileri ve çıkarlarıyla uyumlu olması gerekmektedir. Bu durum, tarafsız bilgi idealiyle çelişmekte, bilginin çoğu zaman inanç ve sistemler içinde anlam kazandığını göstermektedir. İnsan zihninin nesnel gerçek arayışından çok, ait olduğu grubun inançlarını pekiştirmek amacıyla bilgiyle temas ettiği vurgulanmıştır.

Harari, “epistemolojik demokrasi” olarak adlandırabileceği bir anlayışı sorgulamış; herkesin görüşünün eşit olup olmadığı, her fikrin bilgi sayılıp sayılamayacağı sorularını gündeme getirmiştir. Bu yaklaşım, “herkesin kendi gerçeği vardır” anlayışıyla keskin bir tezat oluşturmaktadır. Bilgi, yalnızca içeriğiyle değil, üretildiği ve dolaşıma girdiği ağlarla tanımlanmakta, dolayısıyla bilgiye sahip olmak bir sistemin parçası olmak anlamına gelmektedir.

Son olarak, Harari teknolojik gelişmelerin bilgiyle kurduğumuz ilişkiyi nasıl dönüştürdüğünü tartışmıştır. Matbaa, telgraf, internet ve yapay zekâ gibi gelişmeler bilgi üretimini bireylerin kontrolünden çıkararak daha büyük yapılara devretmiştir. Bilgi, küresel ağların içinde şekillenmekte ve bireyler bu ağlara dahil oldukça hem daha fazla bilgiye ulaşmakta hem de daha fazla manipülasyona maruz kalmaktadır. Harari'nin vurguladığı kaygılardan biri, bilginin hızla çoğalmasının kalitesini veya etkisini artırmak yerine onu daha kolay geçersiz kıldığıdır. Bu durum, günümüzde anlamın kıtlaşması sorununu beraberinde getirmektedir. Harari'nin bu bölümde sunduğu bilgi tanımı, sadece akademik bir tartışma değil, insanlık tarihindeki konumumuzu sorgulayan bir perspektif sunmaktadır. Bilginin zihinsel olduğu kadar sosyal, kültürel ve politik bir olgu olduğu kabul edildiğinde, bilgiye yaklaşım ve değerlendirme biçimimiz de değişmek zorundadır. Bu bağlamda, bilgiye sahip olmanın bir güç değil, sorumluluk olduğu anlaşılmıştır. Bilgiye sahip olmak bir ayrıcalıksa, doğruluğunu, etkisini ve kaynağını sorgulamak da bir görev hâline gelmektedir.

1.2. Hikâyeler: Sınırsız Bağlantılar

Harari, bu bölümde bilgi ağlarının temel yapı taşlarından biri olan hikâyelere odaklanmıştır. Ona göre insanlık tarihindeki en önemli devrim, fiziksel bir buluş veya teknolojik sıçramadan çok, soyutlama yeteneğine bağlı olarak gelişen anlatıların yaratılmasıdır. İnsanlar, doğrudan gözlemleyemedikleri veya deneyimleyemedikleri olguları anlamlandırmak, bir arada kalmak, organize olmak ve karşılıklı güven oluşturmak amacıyla hikâyelere ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç, yalnızca masal veya efsane anlamında değil; dinler, hukuk sistemleri, ulus kavramı ve para gibi temel toplumsal kurumların da anlatılar temelinde şekillendiğini göstermektedir. Harari'nin bu yaklaşımı, gerçek kavramının ne ölçüde nesnel, ne ölçüde kolektif hayal gücünün ürünü olduğunu sorgulatmaktadır.

Yazar, hikâyelerin gücünü sadece duygusal etkileriyle değil, sosyal yapıları şekillendirme yetenekleriyle açıklamıştır. Harari'ye göre, bir anlatının başarısı doğruluğundan çok, kaç kişi tarafından kabul edildiğiyle ölçülmektedir. Bu durum, günümüzde “gerçek nedir?” sorusunun altında yatan temel kabullenme mekanizmasını ortaya koymaktadır. Nesnel deliller ne kadar güçlü olursa olsun, bireyler kendi inandıkları anlatılardan vazgeçmemekte direnmektedir. Harari, insan zihninin bilişsel sınırlarına işaret ederek, karmaşık verilerin analizinin zor olduğunu, ancak bir hikâyenin bu bilgileri kolayca benimsetebildiğini belirtmiştir. Yine, hikâyelerin sadece bireyleri değil, büyük insan topluluklarını bir arada tutma gücüne sahip olduğu vurgulanmıştır. Örneğin “ulus” kavramı, farklı dil, gelenek ve geçmişe sahip milyonlarca insanın ortak bir anlatı sayesinde bir arada durabilmesinin göstergesidir. Bu durum, fiziksel gerçeklikten çok anlatıların inandırıcılığına dayanmaktadır. Tarihsel ve güncel örnekler üzerinden paranın değeri, yasaların bağlayıcılığı ve seçimlerin meşruiyeti gibi temel unsurların ortak bir hikâyeye olan inançla işlevsel hale geldiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, günümüzde yaşanan politik kutuplaşmaların, farklı anlatıların çatışmasıyla hakikat ile hikâye arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığı gözlemlenmektedir.

Harari, hikâyelerin gücünün doğrulamasının zor olmasıyla bağlantılı olduğunu savunmuştur. İçerdikleri semboller, mecazlar ve duygusal çağrışımlar nedeniyle nesnel eleştirilerin önüne geçebilmektedirler. Örneğin, ulusal kahraman anlatıları, o kişilerin kusurlarını veya şiddet içeren eylemlerini görmezden gelmeyi kolaylaştırmaktadır. Benzer durum dini metinler ve ideolojik mitler için de geçerlidir. Bu anlatılar doğruluklarını kanıtlamak zorunda değildir; onları ayakta tutan temel unsur inançtır. Bu noktada, bilgi ağlarının bu inanç sistemlerinin yayılması ve kabulüyle şekillendiği vurgulanmıştır. Böylece bilgi ve anlatı arasındaki sınırın giderek silikleştiği belirtilmiştir.

Bölümün devamında, dijital çağın yeni anlatıları ve bilgi dolaşımındaki rolleri ele alınmıştır. Sosyal medya, algoritmalar ve haber sistemleri, anlatıları öncekinden çok daha hızlı, yoğun ve kontrolsüz biçimde yaymakta, toplumsal kutuplaşmayı artırmaktadır. Harari’ye göre bu durum sadece bilgi kirliliği değil, anlatı fazlalığı sorununu da beraberinde getirmektedir. İnsanlar artık hakikati değil, kendilerine en çok hitap eden anlatıyı seçmektedir. Bu gözlem, farklı ve çelişkili hikâyelerin dolaştığı günümüzde, insanların hangi anlatıya inanacağına değil, hangisini daha çok tercih ettiğine göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır.

Harari, bu bölümde sadece geçmişin mitlerini değil, günümüz medyasını, siyasi söylemleri ve bireysel tercihleri de hikâyeler bağlamında yorumlamış; böylece bilginin gerçeklikten ziyade inançla olan ilişkisini sorgulatmıştır. Bu analiz, günümüzde hakikatin çok sayıda anlatı arasında kaybolması ve bireylerin neye inanacaklarını belirlemede zorlanmaları sorununa ışık tutmaktadır.

Bölüm, Harari’nin “Gerçekler değil, anlatılar insanları harekete geçirir.” ifadesiyle son bulmaktadır. Bu cümle, tarihsel örneklerin yanı sıra kişisel yaşantıların da gözden geçirilmesine neden olmakta; bireylerin kimlik algıları, aidiyet duyguları ve bilgiye dayalı inançlarının çocukluktan itibaren dinlenen hikâyeler tarafından şekillendiğini düşündürmektedir. Harari, hikâyelerin bilgi ağlarının en etkili taşıyıcıları olduğunu, toplumu hem birleştiren hem de ayrıştıran bir güç olarak işlev gördüğünü göstermiştir. Bu bağlamda, bilgiye ilişkin anlayışta sadece doğruluk değil, temsil ettiği değerler, hizmet ettiği çıkarlar ve güçlendirdiği anlatılar üzerinden değerlendirme yapılması gerektiği ortaya konmuştur.

1.3. Belgeler: Kâğıttan Kaplanların Isırığı

Harari, bu bölümde insanlık tarihinin en etkili icatlarından biri olarak belgeleri, yani yazılı kayıtları ve bürokratik sistemlerin temelini oluşturan metinleri incelemiştir. Belgelerin yalnızca pasif bir kayıt ya da tarafsız bilgi deposu olmadığı; güçlü bir sosyal araç işlevi gördüğü ifade edilmiştir. Belgelerin, geçmişi yazarak bugünü şekillendiren; meşruiyet sağlayan, düzen kuran ve itaat bekleyen yapılar olduğu vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, belgelerin birer araç olmaktan çıkıp iktidarın simgeleri hâline geldiğini göstermektedir. Özellikle devlet aygıtları ve dini yapıların, belgeler aracılığıyla inşa edildiği ve bu belgelerin gerçeklikten çok düzeni temsil ettiği belirtilmiştir.

Harari’ye göre belge, en yalın anlamıyla geçmişe dair bir iz değil, sistemin dayattığı gerçekliktir. Bu nedenle belgeler her zaman doğrunun temsili değildir, sıklıkla güç sahiplerinin “gerçeği nasıl görmek istediğinin” bir yansımasıdır. Bu durum, tarih kitapları, resmi arşivler ve kimlik belgeleri gibi kurumların belgeye dayalı doğasını anlamaya katkı sağlamaktadır.

Belgeler, bireylerin kimliklerinden ziyade, onları içine dahil eden düzenin onları nasıl görmek istediğini ortaya koymaktadır.

Bölümde belgelerin otorite kurmadaki rolü çeşitli örneklerle açıklanmıştır. Doğum belgeleri, kimlik kartları, pasaportlar ve evlilik cüzdanları gibi belgelerin bireyleri toplumsal düzenin parçası yapmasının yanı sıra belli norm ve kurallara bağladığı ifade edilmiştir. Bu belgeler sayesinde bireylerin görünür ve denetlenebilir hale geldiği belirtilmiş, bürokrasinin sadece düzenleme aracı değil, bireyselliği törpüleyen, insanı sayısal kayıtlara dönüştüren bir iktidar tekniği olduğu vurgulanmıştır.

Harari, belgelerin yalnızca otoriteyi değil, hikâyeleri de sabitlediğine dikkat çekmiştir. “Söz uçar, yazı kalır” atasözüyle işaret edilen bu kalıcılık, teknik bir sürekliliğin ötesinde ideolojik bir donukluk yaratmaktadır. Belgeler, anlatıları tartışılmaz, değişmez ve sorgulanmaz hale getirmektedir. Bu durum, kutsal metinler ve anayasal belgeler gibi dokunulmaz sayılan yazılı metinlerde açıkça görülmektedir. Harari’nin “kâğıttan kaplan” benzetmesi, bu belgelerin kırılgan görünmelerine rağmen taşıdıkları simgesel gücün etkileyiciliğini göstermektedir. Bu güç, bireylerin yaşamlarını radikal biçimde etkileyebilmektedir; bir isim, doğum tarihi, adres gibi belgelenmiş bilgiler hayatın gidişatını belirleyebilmektedir. Bu nedenle belgeler, teknik olmaktan çok politik varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Kimlik kartları sadece kim olduğumuzu değil, ne olduğumuzu, nereye ait olduğumuzu ve inançlarımızı dahi belirleyebilmektedir.

Bölümün sonunda, belgelerin en tehlikeli özelliği olarak doğruluklarının sorgulanamaması vurgulanmıştır. Bir belge resmiyet kazandığında içeriğinin doğruluğundan ziyade geçerliliği önem kazanmaktadır. Bu, belgenin gerçekliği yansıtması gerekmediği, önemli olanın sistemin o belgeye dayanarak hareket etmesi olduğu anlamına gelmektedir. Bu düşünce, özellikle modern hukuk sistemlerinin işleyişine dair önemli bir eleştiri sunmaktadır. Mahkemelerde, okullarda ve devlet dairelerinde işler çoğunlukla belgeler üzerinden yürütülmekte ve çoğu zaman belgeyle çelişen gerçekler göz ardı edilmektedir. Bu durum, bireylerin ve yurttaşların kırılganlığını ortaya koymakta ve gerçeğin değil, belgenin kazandığı bir dünyada yaşandığını göstermektedir.

1.4. Hatalar: Kusursuzluk Fantezisi

Harari, kitabının dördüncü bölümünde insanlık tarihinin kaçınılmaz ve öğretici yönlerinden biri olarak “hata” kavramını ele almaktadır. Ona göre hatalar, yalnızca insan zihninin zayıflığı veya bireysel dikkatsizlikten kaynaklanmaz; bilgi ağlarının doğasında bulunan yapısal bir özellik olarak ortaya çıkar. Harari’nin temel görüşü, insan topluluklarının bilgi üretme ve paylaşma konusunda becerikli olmalarına rağmen sistematik olarak yanılmaya

da yatkın olduğudur. Bu yaklaşım, çağdaş toplumların kusursuzluk arzusuyla örülmüş sistemler kurdukları düşüncesiyle çelişmektedir. Harari, hataların yok sayılmasının onları ortadan kaldırmak yerine derinleştirdiğini belirtmektedir.

Bölümde, hataların sistematik hale gelmesinin tarihsel örneklerle açıklandığı görülmektedir. Özellikle büyük bürokratik yapılar ve ideolojik rejimlerin hataları üretmekle kalmadığı, gerçekliğin bir parçası hâline getirdikleri ifade edilmiştir. Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği gibi otoriter sistemlerde hata, kaçınılmaz bir sonuç olmanın ötesinde bilinçli bir tercih olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, kusursuzluk iddiası taşıyan sistemlerin insanî zayıflıkları ve farklılıkları yok sayan, cezalandıran yapılara dönüştüğünü göstermektedir.

Harari, bilginin doğası gereği eksik ve yanılabilir olduğunu kabul etmenin bir olgunluk göstergesi olduğunu vurgulamaktadır. Ancak birçok sistem, bu eksikliği kabullenmek yerine “yanlışın olamayacağı” bir düzen inşa etmeye çalışmıştır. Bu durum bilim, din, siyaset ve eğitim alanlarında gözlemlenmektedir. Akademik çevrelerde bile hataların zayıflık olarak görülmesi eleştirilmiş; hataların bastırılmasının onları yok etmediği, aksine sistemin içine daha karmaşık biçimde gömüldüğü belirtilmiştir. Günümüz dijital platformlarında yapılan hataların neredeyse hiç affedilmediği, linç kültürüyle bastırıldığı ve unutturulmaya çalışıldığı gözlemi yapılmıştır. Harari ise hataların açıklıkla konuşulması gerektiğini savunmaktadır.

Bölümde ayrıca, bilgi sistemlerinin özdenetim mekanizmalarına duyduğu ihtiyaç ele alınmıştır. Harari’ye göre bu mekanizmalar, hatayı bulmak ve düzeltmek için değil, çoğunlukla hatanın üzerini örtmek veya meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Katolik Kilisesi örneğiyle, kilisenin uzun süreli dogmatik yaklaşımının hatayı günah olarak tanımladığı ve sorgulamayı bastırdığı ifade edilmiştir. Bilimsel yöntemin ise hataların sistematik biçimde incelenmesi ve düzeltilmesi üzerine kurulu olduğu vurgulanmıştır. Bu karşılaştırma, bilgiyle kurulan dogmatik ve eleştirel ilişki biçimlerini ortaya koymaktadır.

Harari, teknolojik sistemler ve yapay zekânın da hata yapma kapasitesine sahip olduğunu, bu hataların çoğu zaman insanların fark edemeyeceği karmaşıklıkta gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu durum, yapay zekaya duyulan umutların yanı sıra önemli bir uyarı olarak sunulmaktadır. Bilgiyi üretme ve yorumlama işinin makinelerin eline bırakılması halinde, hataları kimin ve nasıl fark edeceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu soruya cevap verilememesi halinde kusursuzluk fantezisinin hem geçmişin hem de geleceğin tehdidi hâline geleceği ifade edilmiştir.

Son olarak, Harari hataları kabul etmenin entelektüel bir tutum olmanın yanı sıra etik bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Hata yapmanın insan olmanın doğal bir parçası olduğu,

bilgi sistemlerinin kendisini sürekli sorgulamadığı sürece körleşeceği vurgulanmaktadır. Hatalardan kaçınmak değil, hataların açıkça konuşulmasının gerekliliği savunulmuştur. Bu görüş, hatalardan korkmanın yaratıcılığı, dürüstlüğü ve derin düşünmeyi engellediği değerlendirilmesiyle desteklenmektedir.

1.5. Kararlar: Demokrasi ve Totaliter Rejimlerin Kısa Tarihi

Harari, bu bölümde insanlık tarihinin en önemli meselelerinden biri olan karar alma süreçlerini incelemiştir. Hangi sistemlerin karar verirken daha etkili olduğu, demokrasinin işleyip işlemediği ve totaliter rejimlerin sadece baskı uygulayıp uygulamadığı yoksa kendi içinde işleyen bir “bilgi ağı” mı ürettiği gibi sorulara odaklanmıştır. Bölüm, siyasi rejimleri bilgi ve karar alma süreçleri üzerinden değerlendiren özgün bir çerçeve sunmaktadır. Harari’nin tartışma biçimi, klasik ideolojik ayrımlardan uzak olup, daha çok sistemlerin bilgiyi nasıl ürettiği, işlediği ve karar mekanizmalarına dönüştürdüğü sorularına yoğunlaşmaktadır. Bu yaklaşım, hem demokrasinin hem de otoriter yapının yalnızca politik değil, epistemolojik tercihler olduğunu göstermektedir.

Harari’ye göre demokrasiler, bilgiye ulaşım ve değerlendirme sürecinde geniş katılımı esas alırken; totaliter rejimler bilgiyi merkezileştirir, çoğunlukla manipüle eder veya bastırır. Ancak bu fark, tarih boyunca sıkça bulanıklaşmıştır. Örneğin, 20. yüzyıldaki birçok totaliter rejim, geniş bilgi toplama sistemleri kurmuş, istihbarat ağlarını genişletmiş ve vatandaşlar hakkında büyük veri yığınları oluşturmuştur. Harari’nin vurguladığı asıl nokta, bilgilerin nasıl toplandığından çok nasıl kullanıldığıdır. Totaliter sistemlerde bilgi genellikle yukarıya doğru akar, geri bildirim nadiren gerçekleşir; eleştiri mekanizması çalışmaz ve alternatif görüşler bastırılır; böylece sistem kendi içinde bir yankı odasına dönüşür. Bu durum, günümüz otoriterleşme eğilimleriyle dijital çağın gözetim mekanizmaları arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. Kaydedilen her şeyin sorgulanmadığı bu düzende bilgi, yalnızca izleme aracı haline gelmiştir.

Demokrasiler ise Harari’ye göre kusursuz olmamakla birlikte, hataları tespit etme ve düzeltme açısından daha esnek yapılardır. Bunun temel nedeni, eleştiriye açık olmaları ve karar alma süreçlerine daha fazla insanın dahil edilmesidir. Ancak Harari, demokrasilerin de özellikle yoğun bilgi karmaşasında karar alma süreçlerinde tıkanabileceğini belirtmektedir. Halkın uzman bilgisine erişimi sınırlıysa ya da yanlış yönlendiriliyorsa, demokrasiler de büyük hatalar yapabilir. Bu durum, bilgi manipülasyonunun demokrasi üzerindeki etkilerini sorgulama gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sosyal medyada yayılan dezenformasyonun seçmen tercihlerini etkileyebildiği, hatta toplumun genel algısını değiştirebildiği göz önünde

bulundurulduğunda, demokrasi sadece seçim hakkı değil, doğru, zamanında ve nitelikli bilgiye erişim hakkı olarak da tanımlanmalıdır.

Bölümde, Harari ,tarihi örneklerle demokrasilerin ve totaliter rejimlerin bilgiyle ilişkisini somutlaştırmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nın hızlı karar alma yeteneği ile ABD ve İngiltere gibi demokrasilerin daha yavaş fakat eleştirel işleyen süreçleri karşılaştırılmaktadır. Burada ortaya çıkan temel soru, hız mı yoksa doğruluk mudur? Totaliter rejimler az sayıda kişinin karar vermesi nedeniyle hızlı karar alabilirler; ancak bu hız çoğu kez geri dönüşü olmayan felaketlere yol açmaktadır. Demokrasiler ise daha yavaş işler, çünkü daha çok sesin dinlenmesi gerekir. Bu yavaşlık bazen gecikmelere yol açsa da, uzun vadede daha dengeli sonuçlar doğurabilmektedir. Harari, bilginin yalnızca toplanmasının değil, nasıl değerlendirildiğinin önem taşıdığını, bu sürecin çoğulculuk gerektirdiğini belirtmektedir.

Harari'nin altını çizdiği bir diğer önemli fikir, siyasi sistemlerin “bilgiye açık olup olmadıklarının” değerlendirilmesidir. Bir sistem hata yaptığında bunu itiraf edebiliyor mu, kararlarını gözden geçirebiliyor mu, vatandaşların katılımı sadece oy vermekle mi sınırlı yoksa bilgi üretimine katkı sağlama imkânı da sunuyor mu gibi sorular, demokrasiyi bir yönetim biçimi olmanın ötesinde epistemolojik bir tercih olarak değerlendirmeye davet etmektedir. Demokrasi, hataya izin verir çünkü hatanın fark edilmesine izin verir. Bu, Harari'nin en güçlü önerilerinden biridir; kusursuzluk değil, sürdürülebilir sorgulama esas olmalıdır.

Bölümün sonunda Harari, dijital çağda karar alma süreçlerinin yeni bir döneme girdiğini ifade etmektedir. Artık kararları insanlar değil, algoritmalar almaktadır. Otomatik sistemler tercihleri analiz etmekte, yönlendirmekte ve kimi zaman karar verici konumuna gelmektedir. Bu gelişmeler ne demokrasiye ne de totaliter sistemlere tamamen benzememektedir; yeni bir “algoritmik otorite” ile karşı karşıya olduğumuz ifade edilmektedir. Harari, bugünün siyasi sistemlerinin bu yeni otoriteye henüz yanıt veremediğini; ne demokratik mekanizmaların algoritmaları denetleyebildiğini ne de otoriter rejimlerin onların hızına yetişebildiğini belirtmektedir. Geleceğin yalnızca insan aklıyla değil, makinelerin karar verme yetisiyle şekilleneceği görüşünü savunmakta ve bu nedenle mevcut karar mekanizmalarının yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bölüm sadece demokrasi ve totalitarizm tartışmasıyla sınırlı kalmayarak, bilginin karar alma süreçlerindeki rolünü de sorgulamaktadır. Bilginin dolaşımı, eleştiriye açıklık ve hatayı kabul etme kapasitesi gibi ölçütlerle yönetim sistemlerinin değerlendirilmesi, Harari'nin özgün bakış açılarından biridir. Bu yaklaşım, seçimlerin ötesinde bir demokratik bilincin

gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yalnızca oy vermek değil; sorgulamak, eleştirmek ve geri bildirim sunmak da bir vatandaşlık görevidir.

2. İnorganik Ağ

2.1. Yeni Oyuncular: Bilgisayarların Matbaadan Ne Farkı Var?

Harari, bu bölümde tarihsel bir karşılaştırma yaparak, insanlık tarihindeki en dönüştürücü icatlardan olan matbaa ile bilgisayarı karşılaştırmıştır. İlk bakışta bu iki teknolojik yeniliğin yalnızca bilgi üretimini ve yayılmasını kolaylaştırdığı düşünülse de, Harari'nin yaklaşımı çok daha kapsamlıdır. Ona göre matbaa, insanların bilgiye erişimini demokratikleştirirken; bilgisayarlar bilgiye erişimin ötesinde, bilginin işlenmesini, kontrol edilmesini ve yeniden üretilmesini mümkün kılmaktadır. Bu fark, yalnızca niceliksel değil, niteliksel bir dönüşümün habercisi olarak görülmüştür. Harari'nin çerçevesinde bilgisayarlar, yalnızca bilgiyi çoğaltan araçlar değil, bilgiyi şekillendiren ve karar alma süreçlerine doğrudan katılan yeni aktörler olarak tanımlanmıştır.

Bölümde vurgulanan temel noktalardan biri, bilgisayarların sadece bilgi taşıyıcısı değil, bilgi işleyicisi olmalarıdır. Matbaa ile yayılan metinler okuyucunun yorumuna açıktır ve yorum pasif kalır; oysa bilgisayar destekli algoritmalar veriyi alır, işler, filtreler ve sonuçlar üretir. Böylece bilgi artık sadece aktarılmaz, yönlendirilir, şekillendirilir ve çoğunlukla fark edilmeyen biçimlerde yapılandırılır. Harari'nin bu bağlamdaki sorusu, “Bilgi kimin elinde?” ve daha da önemlisi “Bilgiyi kimin işlediğini gerçekten biliyor muyuz?” olmuştur. Bu sorular, dijital çağda bireyin bilgiyle ilişkisinin ne denli belirsizleştiğini göstermiştir. Artık yalnızca bilgiye ulaşmak değil, ulaşılan bilginin hangi süzgeçlerden geçtiğini bilmek de temel bir sorun haline gelmiştir.

Harari, bu dönüşümün yalnızca teknolojik değil, siyasal ve ahlaki sonuçları olduğunu da belirtmiştir. Matbaanın icadından sonra Avrupa’da yaşanan devrimler, reformlar ve ideolojik kırılmalar, bilginin daha geniş kesimlere yayılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Buna karşılık bilgisayarlar ve yapay zekâ sistemleri, bilginin merkezileştirilmesini ve dar gruplar tarafından yönlendirilmesini mümkün kılmıştır. Harari'nin ortaya koyduğu çelişkiye göre, tarih boyunca bilgi yaygınlaştıkça özgürlük artmış gibi görünse de, günümüzde bilgi arttıkça özgürlükler tehdit altına girmiştir. Çünkü bilginin sahibi değil, işleyeni ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda sosyal medya platformlarının kullanıcı verilerini nasıl topladığı ve analiz ettiği düşünülmüş; “Artık biz bilgiyi değil, bilgi bizi buluyor” ifadesi kullanılmıştır.

Bölümde ayrıca yapay zekânın insanın karar verme süreçlerini üstlenmeye başlaması ele alınmıştır. Matbaanın okuryazarlığı teşvik ettiği, bireyi bilgiyle buluşturduğu; ancak yapay zekânın bireyin kararlarını öngörmeye, yönlendirmeye ve hatta onun yerine karar almaya

başladığı belirtilmiştir. Harari, bilgisayarların bu yeni rolünü “oyuncu” kavramıyla tanımlamış; bilgisayarların pasif araçlar olmaktan çıkarak karar süreçlerine aktif katılan aktörler haline geldiğini ifade etmiştir. Bu tespit kapsamında, algoritmaların içerik önerileri, satın alma kararları ve sosyal ilişkileri şekillendirdiği örneklenmiştir. Böylece bilgisayarların modern çağda sadece hizmet sunmakla kalmadığı, yön verdiği, biçimlendirdiği ve seçenekleri daralttığı vurgulanmıştır.

Harari, matbaa ve bilgisayar karşılaştırmasını dengeli bir üslupla yapmış; ne geçmişi nostaljik bir gözle yüceltmiş ne de teknolojik gelişmeleri olumsuzlamıştır. Ancak bu tarafsızlık içinde bilgi ağlarının evriminde yeni bir dönemin başladığını belirtmiştir. Yeni dönemde bilgiye sahip olmak kadar, onu işleyebilme kapasitesinin de belirleyici olduğu; devletler, şirketler ve bireylerin bu kapasiteye sahip oldukça güç kazandığı, aksi takdirde bilgi bombardımanı altında edilgen tüketicilere dönüştükleri ifade edilmiştir. Bu bağlamda “bilgili olmak” kavramının artık sadece çok okumak değil, okuma biçimini sorgulamak, süzmek ve ayırt etmekten geçtiği değerlendirilmiştir.

Bölümün sonunda Harari, “Eğer bilgiyi artık makineler işliyorsa, biz insanlar bu sistemin neresindeyiz? Sadece veri sağlayıcıları mıyız? Yoksa hâlâ yorum yapabilen, anlam kurabilen varlıklar mıyız?” sorusunu yöneltmiştir. Bu sorunun yanıtının kolay olmadığı belirtilmiş ve okuyucunun bu sorunun ciddiyetini kavramaya zorlandığı ifade edilmiştir. Yeni oyuncuların sahneye çıktığı, onları anlamadan oyunun nasıl oynandığının anlaşılamayacağı sonucuna varılmıştır.

2.2. Kesintisiz: Ağ Asla Uyumaz

Harari, bu bölümde modern bilgi ağlarının bir diğer çarpıcı özelliği olan kesintisizliğe odaklanmıştır. Dijital ağların artık yalnızca bilgi depolayan ya da ileten sistemler değil, dinlenmeyen, uyumayan ve sürekli çalışan yapılar haline geldiğini göstermiştir. Bu yeni durumun, ağın zaman algımızı ve düşünce ritmimizi nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymuştur. Geçmişte bilgiye ulaşmak için beklemek gerektiği halde, günümüzde bilgiye ulaşmak değil, ondan kaçınmak için özel çaba harcamamız gerektiğini belirtmiştir. Çünkü bilgi ağları durmaksızın içerik üretmekte, paylaşmakta ve tüketilmek üzere önümüze sunmaktadır.

Bölüm boyunca Harari’nin çizdiği tablo, yalnızca teknik bir gelişme değil; insan zihni ve davranış biçimlerinde köklü bir değişimi yansıtmaktadır. Sürekli akan veri, bilgiye yönelik sabrımızı yok etmekte, dikkat süremizi kısaltmakta ve derin düşünmeyi zorlaştırmaktadır. Bu süreci “bilginin süreksizlik içinde kesintisizce akışı” olarak tanımlamış; modern insanın bilgiyle kurduğu ilişkinin “yoğun ama yüzeysel” olduğunu vurgulamıştır. Artık asıl mesele

bilgiye erişmek değil; onu durdurmak, süzmek, anlamlandırmak ve gerektiğinde bilinçli olarak dışarda bırakmaktır.

Harari ayrıca ağların zamansal boyutuna da dikkat çekmiş; dijital ağların gündelik yaşamın ritmini nasıl yeniden düzenlediğini gösterirken, bu sürekli uyanık kalma hâlinin insani sınırlarımızı zorladığını belirtmiştir. Bilgi ağı asla uyumaz; dolayısıyla onun parçası olan bizler de gerçek anlamda dinlenememekteyiz. Gece yarısı gelen e-postalar, tatilde bile susmayan haber bildirimleri ve durmaksızın devam eden sosyal medya akışı, yalnızca bilgi yoğunluğu değil; tetikte kalma ve sürekli uyarılma hâli yaratmaktadır. Harari, insan doğası ile teknolojinin ritmi arasındaki bu uyumsuzluğa işaret etmiştir: Beden ve zihin ritmik duraksamalara ihtiyaç duyarken, ağlar bu döngüyü tanımamaktadır.

Bölümde ayrıca bu kesintisizliğin sosyal ve politik etkileri ele alınmıştır. Sürekli çalışan ağların yalnızca bireyleri değil, kurumları da dönüştürdüğü; devletler, şirketler ve medya kuruluşlarının 24 saatlik döngüde çalışmak zorunda kaldığı vurgulanmıştır. Krizlerin anında başladığı ve çözüm arandığı bu ortamda, karar alma süreçlerinin hızlandığı ancak yüzeyselleştiği de ifade edilmiştir. Bu tespit, medya ve siyaset alanında anlık tepkilerin uzun vadeli politikalara dönüşmesini zorlaştırırken, derinlikli analizlerin yerini ani yorumların almasına neden olmaktadır. Kesintisiz bilgi akışı, karar alma süreçlerini sürekli baskı altında tutmakta ve kaliteyi ikinci plâna itmektedir.

Harari, bireyin psikolojik durumuna dair önemli gözlemler de yapmıştır. Sürekli bağlantıda olma zorunluluğunun, yalnızca dikkati değil, kimlik algısını da değiştirdiğini; insanların artık kim olduklarını düşünmeden, sürekli ne olduklarını paylaşmakla meşgul olduğunu belirtmiştir. Ağ içinde sürekli görünür olmak, dijital varoluş baskısı yaratmakta; bu durum bireysel mahremiyeti zayıflatmakta ve gerçek ile temsil arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Harari, sürekli online olmanın insanı daha bilinçli değil, daha tepkisel hale getirdiğini vurgulamıştır. Bu durumun kendi dijital alışkanlıklarımla da örtüştüğünü belirterek, bildirimlere verilen tepkilerin aslında bilgiye değil, uyaranlara yönelik olduğunu ifade etmiştir.

Bölümün sonunda Harari, kesintisiz ağ yapısının gelecekte oluşturabileceği tehditleri tartışmıştır. İnsan zihninin bu kadar kesintisiz bilgi akışına göre evrilmediğini; zihin yavaşlığı, sessizlik, tekrarlar ve boşluklara ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Ancak ağların bu ihtiyaçları tanımadığı sonucuna varmıştır. Bu durumun düşünsel kapasiteyi, duygusal dengeyi ve toplumsal ilişkileri tehdit ettiğini; modern çağda bilgiye daha çok erişilmesine rağmen, derinleşmenin azaldığı bir paradoksun ortaya çıktığını vurgulamıştır. Harari'nin kesintisizliğe

karşı “durma hakkı”nı savunması, dijital çağda bilgiye erişim hakkı kadar, bilgidenden uzaklaşma hakkının da etik açıdan önemini ortaya koymuştur.

2.3. Yanılabilir: Ağ Sık Sık Hata Yapar

Harari, bu bölümde dijital çağın kutsanmış araçlarından bilgi ağlarının, sanıldığı kadar sağlam, güvenilir ve kusursuz olmadığını ortaya koymuştur. Algoritmalar, yapay zekâ sistemleri ve çevrimiçi ağlar, kesinlik ve doğruluk vaadiyle sunulmalarına rağmen sıklıkla hata yapmakta; bu hatalar ise yalnızca teknik değil, sistematik düzeydedir. Bölüm, dijital araçlara sorgusuz güvenen bireyler ve kurumlar için önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır. Okur olarak bu satırları okurken, kendi gündelik alışkanlıklarımın ne denli otomatize olmuş ve dijital sistemlere bağımlı hâle gelmiş olduğunu düşündüm. Harari’nin vurguladığı üzere, ağın güvenilir olması, onun hatasız olduğu anlamına değil; görünürdeki tutarlılığına dayanmaktadır.

Bölümde dijital ağların yaptığı hatalar, yalnızca yazılım veya donanım aksaklıkları olarak açıklanmamış; asıl sorunun bu hataların yapısal olarak sistemin doğasında bulunması olduğu belirtilmiştir. Algoritmalar, belirli mantık ve verilere dayanmakla birlikte, bu veriler eksik, önyargılı veya yanlı ise çıktıları da hatalı olmaktadır. Örneğin yüz tanıma sistemleri ırksal ve cinsiyet temelli önyargılar barındırabilmekte; kredi değerlendirme algoritmaları sosyoekonomik eşitsizlikleri yeniden üretebilmektedir. Bu noktada teknolojiye duyulan güvenin genellikle tarafsızlık varsayımına dayandığı, oysa teknolojinin tasarımcılarının değerleri ve önkabulleri tarafından şekillendiği ifade edilmiştir.

Harari, hataların sistematik olduğunu vurgulayarak sonuçlarının bireysel değil toplumsal boyutta etkiler doğuracağını göstermiştir. Yapay zekâ destekli mahkeme kararlarında yapılan hatalar, sadece bireysel davaların değil, sistemin güvenilirliğinin de sorgulanmasına yol açmaktadır. Otomatik sansür mekanizmalarının içerik üreticilerinin ifade özgürlüğünü kısıtlaması ise demokratik denetim ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bilgisayarların hata yapabileceğini kabul etmek, onları insanlaştırmak değil; denetim altına almak gerektiğini hatırlatmaktadır. Bölümün çarpıcı cümlelerinden biri şu şekildedir: “Hata yapma kapasitesi sadece insana özgü değildir. Sistemler de hata yapar ve çoğu zaman insanlar bu hataları tespit edemeyecek kadar sisteme güvenmiştir.” Bu cümle beni derinden etkilemiştir; çünkü doğruluğun makinelerden gelen sonuçlara itiraz etmekle değil, bu sonuçları sorgulamakla ölçüldüğünü göstermektedir.

Bölümde ayrıca dijital ağların hatalarını örtbas etme eğilimi ele alınmıştır. Teknoloji şirketleri ve devlet kurumları, hata yaptıklarını kabul etmekten kaçınmakta; bu da güven ve sorumluluğu zedelemektedir. Dijital sistemler “kusursuzmuş gibi” sunulmakta, ortaya çıkan

sorunlarda kullanıcılar sorumlu tutulmaktadır. Harari, bu yaklaşımın adaletsizliğini ortaya koymakta; sistemin karmaşıklığı arttıkça hatanın kaynağının görünmez hale geldiğini, kullanıcıların ise bu karmaşıklığın kurbanı olduğunu vurgulamaktadır. Bu tespit okur olarak beni oldukça sarsmıştır; çünkü günlük dijital hatalar karşısında çoğu zaman sorunu kendimde aradığımı fark ettim. Oysa sistemin doğası gereği hataya meyilli olması, sorumluluğun yalnızca kullanıcıda olmamasını gerektirmektedir.

Harari, bilgi ağlarının hatalara verdiği tepkinin de sorunlu olduğunu dile getirmiştir. Geleneksel bilgi sistemlerinde hata, düzeltilmesi gereken bir anomali olarak görülürken; dijital sistemlerde “veri güncellemesi” veya “sürüm hatası” gibi teknik terimlerle geçiştirilmektedir. Bu durum hatanın ahlaki ve siyasal boyutlarını görünmez kılmaktadır. Harari, teknolojik sorumluluğun yeniden tanımlanması gerektiğini savunmuş; hatanın sadece teknik bir problem değil, sistemin kendini sorgulama ve yeniden yapılandırma fırsatı olduğunu belirtmiştir. Bu düşünceyi oldukça aydınlatıcı buldum; çünkü günümüzde hataların yüzleşme aracı olmaktan çıkarak geçici aksaklıklar gibi ele alınması, etik sorumluluğu zayıflatmaktadır.

Bölümün sonunda Harari, dijital sistemlerin hata yaptığında kim tarafından fark edilip düzeltileceği sorusunu yöneltmiştir. İnsanların yerini makineler aldığıda geri bildirim mekanizmasının zayıfladığını; hataları fark edip sorgulayacakların sistem dışına itilme riski taşıdığını belirtmiştir. Bu durumun sadece bilgi üretimini değil, hakikatin de tahrifine yol açabileceğini vurgulamıştır. Teknolojik ilerlemenin sadece hız ve verimlilik değil; sorgulanabilirlik ve düzeltilebilirlik açısından da ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur.

Bu bölüm, dijitalleşmenin sadece konfor veya hız değil, etik ve politik bir sorumluluk alanı olduğunu da göstermiştir. Artık mesele, dijital sistemleri ne kadar kullanabildiğimiz değil; bu sistemlerdeki hataları ne ölçüde görebildiğimiz ve müdahale edebildiğimizdir. Hataya karşı tutum, yalnızca mühendislik sorunu olmaktan çıkıp vicdani ve toplumsal bir mesele hâline gelmelidir.

3.Bilgisayar Siyaseti

3.1. Demokrasiler: Diyaloğu Sürdürmemiz Hâlâ Mümkün mü?

Harari, kitabının bu bölümünde dijital çağda demokrasilerin yaşadığı krizleri ve bu krizlerin temelinde yatan iletişim biçimlerinin dönüşümünü ele almıştır. Tarihsel olarak demokratik sistemler, ortak gerçeklik üzerine inşa edilmiş; farklı görüşlere sahip bireyler aynı gerçekliği paylaşarak tartışabilmiş, uzlaşabilmiş veya karşıtlıklarını sürdürebilmişlerdir. Ancak Harari’ye göre, günümüzde artık ortak bir gerçeklik zemini kalmamıştır. Dijital ağların yükselişiyle her birey kendi “bilgi balonu” içinde yaşamaya başlamış; bu balonda yalnızca

kendi inançlarını pekiştiren haberler, içerikler ve görüşlerle karşılaşmaktadır. Bu durum, Harari'nin ifadesiyle “hakikatin parçalanması”na yol açmıştır.

Bölüm boyunca Harari, modern demokrasiler için diyalogun sürdürülebilirliğine özellikle vurgu yapmıştır. Diyalog, sadece söz hakkı değil; birbirini duyma, anlama ve gerektiğinde ikna olma yetisidir. Ancak dijital platformlar bu yetiyi zayıflatmakta; insanlar yalnızca konuşmakta, nadiren birbirlerini gerçekten duymaktadır. Harari, bunun temel nedenlerinden birini algoritmaların işleyişinde görmüş; sosyal medya ağlarının kullanıcıya ilgi alanına uygun içerikleri sunarak etkileşimi artırma çabasının, bireyleri benzer görüşlerle kuşatılan ve karşıt fikirlerle ya hiç ya da aşağılayıcı içeriklerle karşılaşan kullanıcılar haline getirdiğini belirtmiştir. Kendi sosyal medya deneyimlerini düşününce, benzer düşünen insanların yorumları ve paylaşımları arasında “haklılık hissi”nin nasıl güçlendiğini fark ettim. Harari de bu hissin demokratik diyalog için ciddi bir tehdit olduğunu vurgulamıştır.

Harari'ye göre demokrasi sadece çoğunluğun yönetimi değil; azınlığın kendini ifade edebildiği, herkesin eleştiriden muaf olmadığını kabul ettiği bir kültürdür. Dijital çağda ise bu kültür yerini giderek sertleşen, kutuplaşan ve içe kapanan dijital kamusalığa bırakmıştır. Harari, bu bağlamda önemli bir soruyu gündeme getirmiştir: Ortak gerçeklik kalmadıysa, tartışmanın, iknanın ve uzlaşmanın zemini nasıl oluşacaktır? Bu soru yalnızca siyasal kutuplaşmanın değil, medeniyetin temel meselelerinden biridir. Farklılıkların nasıl bir arada yaşayabileceği, ortak kararların nasıl alınabileceği ve toplumsal hafızanın nasıl sürdürülebileceği doğrudan bu sorunun etrafında şekillenmektedir.

Bölümde Harari, liberal demokrasilerin içsel yorgunluğunu da analiz etmiştir. Demokratik toplumlar ifade özgürlüğünü, bireysel tercihleri ve çoğulculuğu savunurken; bu özgürlüklerin sınırları, sorumlulukları ve sonuçları konusunda zorluk yaşamaktadır. Örneğin bir bireyin istediğini söyleme hakkı ile bu söylemin toplumsal barışı tehdit etmesi arasındaki çizgi bulanıklaşmaktadır. Dijital çağın hızı ve etik belirsizlikleriyle başa çıkmakta zorlanan demokrasilerin, yalnızca oy hakkı vermekten öte ortak bir anlatı üretme işlevini kaybettiğini ifade etmiştir. Bu tespit beni düşündürmüştür; çünkü dijital çağda bireysel mikro-anlatıların ortak anlatıları parçaladığı açıktır.

Harari'nin çözüm arayışına açık yaklaşımı da dikkat çekicidir. Umutsuzluk yerine, dijital çağda demokrasilerin nasıl dönüşebileceği üzerine düşünmeyi teşvik etmiştir. Ona göre umut, hâlâ ortak zeminde buluşma iradesinin varlığındadır. İnsanlar karşıt fikirleri düşmanlıkla değil farklılıkla karşılamayı öğrenirse; dijital ağlar kullanıcılarını sadece tıklanma uğruna kutuplaştırmak yerine anlamaya yönlendirirse, demokrasi yeniden canlanabilir. Bu fikirler beni

düşündürmüştür çünkü çözüm insanda başlamakta; teknoloji nötr bir araç olsa da, kullanımı ve yönlendirilmesi etik bir çerçeveye bağlıdır. Harari, adeta sessiz bir çağrıda bulunur: Demokrasiyi kurtarmak için önce dinlemeyi, sonra konuşmayı öğrenmeliyiz.

3.2. Totalitarizm: Tüm Güç Algoritmelerde mi?

Yuval Noah Harari, bu bölümünde totaliter rejimlerin tarihsel işleyişini yeniden yorumlayarak, günümüz dijital çağında bilgiyle kurulan yeni kontrol biçimlerini ele almıştır. Geleneksel otoriter sistemler, bilgiye erişimi kısıtlayarak ve iletişimi denetleyerek iktidarlarını sürdürmüşlerdir. Ancak Harari'ye göre, günümüzde kontrol bilgi yokluğuyla değil, bilgi fazlalığı ve onun algoritmik yönetimiyle sağlanmaktadır. Bu anlayış, klasik totalitarizm tanımının ötesine geçerek, daha ince, görünmez ve sinsi bir güç mekanizmasını ortaya koyar. Harari, günümüzde otoritenin yalnızca devletlerden değil, teknoloji şirketleri ve algoritmalarından kaynaklandığını ve bu yeni gücün çok daha derin bir nüfuza sahip olduğunu ileri sürmüştür.

Harari'nin üzerinde durduğu bir diğer önemli nokta ise algoritmaların sadece yönlendirmekle kalmayarak, karar verici hale gelmiş olmasıdır. Kredi onayları, işe alımlar ve suç potansiyeli gibi kritik kararlar giderek daha fazla algoritmalar tarafından alınmaktadır. Ancak Harari, bu sistemlerin geçmişteki önyargıları geleceğe taşıdığını vurgulamıştır. Örneğin, ırkçı verilerle eğitilen algoritmalar kararlarında bu önyargıları sürdürebilmektedir. Bu durum, yasal düzenlemelerin ötesinde teknik altyapıların da adalet ve eşitlik açısından tehdit oluşturduğunu gösterir. “Algoritmik önyargı” kavramı, sistemlerin de ayrımcılık yapabileceğini hatırlatmıştır.

Buna ek olarak Harari, sistemlerin karar verme yetkisinin artmasıyla özgürlük kavramının nerede kaldığını sorgulamıştır. Dijital çağ totalitarizmi, görünürde seçenekler sunarak özgürlük algısını korurken, aslında bireylerin davranışlarını şekillendiren ve itiraz etmeden boyun eğdiren bir kontrol biçimidir. Bu düşünce, özgürlük duygusunun ne denli kolay manipüle edilebileceğine dikkat çekmiştir. Seçenekler arasından özgürce seçim yapmak yanılsaması, seçeneklerin kim tarafından ve nasıl sunulduğu kadar önemlidir.

Harari ayrıca bireylerin dijital gözetim altındaki yaşamlarını da ele almıştır. Günümüzde bireylerin her hareketi, tıklaması ve tercihi kayda alınmakta ve algoritmalarca analiz edilmektedir. Bu durum mahremiyetin kaybını değil, iradenin zayıflamasını da beraberinde getirmektedir. İnsanlar artık yalnızca izlenmekle kalmamakta; davranışlarının algoritmik olarak öngörüldüğü ve şekillendirildiği bir ortamda yaşamaktadır. Harari, bu hali “verilerin nesnesi” olma riski olarak tanımlamış ve bireysel özgürlüğün tehdit altında olduğunu göstermiştir.

Bölümün ilerleyen kısımlarında Harari, algoritmik totalitarizmin en tehlikeli yanının iyi niyetli söylemlerle meşrulaştırılması olduğunu belirtmiştir. “Kamu güvenliği”, “verimlilik” veya “kişiselleştirilmiş deneyim” gibi argümanlarla kullanıcılar bu kontrol biçimini kabul etmeye ikna edilmektedir. Bu rızayla kurulan kontrol, sessiz bir boyun eğiş olarak tanımlanabilir. Harari’nin dikkat çektiği gibi, günümüzde hız ve rahatlık uğruna ne denli çok özgürlükten vazgeçildiği önemlidir; sözleşmeleri okumadan onaylamak, konum paylaşımını açık bırakmak ya da içerikleri sorgulamadan tüketmek bu sürecin örnekleridir.

Bu bölüm, dijital çağdaki totalitarizmin baskı yerine kolaylıkla, korku yerine konforla kurulduğunu göstermektedir. Özgürlüğü savunmak isteyenlerin artık siyasal bilginin yanı sıra teknik bilgiye de sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda algoritmaları anlamak, veri süreçlerini çözümlemek ve sistemlerin karar alma biçimlerini sorgulamak özgürlük mücadelesinin vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Bu yaklaşım, özgürlük savunusunu yalnızca oy vermek ya da protesto etmekten çıkararak, dijital altyapının doğasını kavramaya dayalı yeni bir bilinç seviyesine taşımaktadır.

3.3. Silikon Perde: Küresel İmparatorluk mu Yoksa Küresel Bölünme mi?

Yuval Noah Harari, kitabının bu son bölümünde insanlığın tarih boyunca hiç karşılaşmadığı kadar geniş ve belirsiz bir dönemeçte bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu dönemeç, ne ideolojik bir savaşın sonucu ne de klasik bir uluslararası krizdir. Harari, dijital teknolojilerin giderek merkezileştiği, bilgi ağlarının sınır tanımadığı ancak yeni türden sınırlar çizdiği bir çağda yaşadığımızı ifade eder. “Silikon Perde” metaforu, soğuk savaşın demir perdesine benzer şekilde, görünmez ve küresel bir ayırım çizgisi olarak ön plana çıkar. Bu yeni perde, dünyayı birbirine daha önce hiç olmadığı kadar bağlarken, derin ayrışmalar da yaratmaktadır.

Bölümde Harari, dijital teknolojilerin küresel siyasal ve kültürel yapıyı nasıl dönüştürdüğünü tartışır. Tarih boyunca imparatorluklar coğrafi sınırlar, ordular ve vergi sistemleriyle ayakta dururken, günümüzde imparatorluklar veri merkezleri, algoritmalar ve yazılım egemenliği ile şekillenmektedir. Dijital egemenlik sadece teknolojik değil, zamanda kültürel ve ontolojiktir; çünkü dijital sistemler bireylerin zaman kullanımını, dilini, değerlerini ve duygularını belirleyen yeni yaşam biçimleri yaratmaktadır. Bu bağlamda Google, Apple, Amazon ve Meta gibi şirketler sadece ekonomik güçler değil, dijital çağın siyasal figürleri veya dijital prenslikleridir.

Harari’nin dikkat çektiği temel sorulardan biri teknolojik üstünlüğün kimin elinde olacağıdır. Çin ve ABD arasındaki rekabet, dijital dünyanın iki farklı modele göre şekillendiğini

göstermektedir: Çin'in otoriter, merkezileşmiş ve gözetim odaklı modeli ile ABD'nin görünüşte liberal fakat fiilen şirket egemenliğine dayanan modeli. Her iki model de bilgi ağlarını kontrol etmek istemekte ve bu kontrol, klasik askeri üstünlükten çok daha derin bir egemenlik biçimidir. Bilgiyi elinde tutan, yalnızca düşmanı değil, vatandaşını da yönetebilmektedir. Bu düşünce, devletlerin sınırlarını korumanın ötesinde veri akışı, dijital hafıza ve algoritmik altyapıyı yönetmek zorunda olduğuna işaret eder.

Harari, "küresel imparatorluk" kavramını teknolojinin ulusal sınırları aşan yapısı üzerinden ele alır. Bir uygulamanın dünya çapında aynı anda kullanılması, dil, kültür, ekonomi ve hukuk alanlarında yeni birliktelik biçimleri yaratırken, bu birliktelik eşitlik değil, merkezî güçler ile periferik kullanıcılar arasındaki asimetrik ilişki üzerine kuruludur. Bu durum, dijital dünyada görünür bir birliktelik yanılsaması yaratmakta, ancak arka planda rafine ve içselleştirilmiş bir tahakküm düzeni işlemektedir. Harari, dijital dünyanın farklı siyasi sistemlerce kontrol edilmesinin "küresel bölünme" ve "veri siperleri" adı verilen yeni ayırım çizgilerine yol açabileceğini belirtir. Bu da ülkelerin sadece coğrafi değil, teknolojik olarak da birbirinden ayrılmasına neden olmaktadır. Bu bölünmenin belirtileri şimdiden görülmekte; bazı ülkelerde belli uygulamalara erişim yasaklanmakta, dijital ağlar ulusal ölçekte geliştirilmektedir ve veri güvenliği meseleleri diplomatik krizlere dönüşmektedir. Harari, bu durumu dijital çağın Soğuk Savaşı olarak nitelendirir ve henüz başında olduğumuzu ifade eder.

Son olarak Harari, bu dijital imparatorluk çağında insanlığın sadece teknik değil, etik ve demokratik bir bilinç geliştirmesi gerektiğini vurgular. Aksi takdirde, geleceğin sahipleri algoritmalar olacaktır. "Silikon Perde" yalnızca bizi birbirimizden değil, kendimizden de ayırma potansiyeline sahiptir; çünkü algoritmalar kim olduğumuzu değil, ne yaptığımızı analiz eder. Bu durum, kimlik, değerler ve toplumsal aidiyet kavramlarının "veri"ye indirgenmesi riskini beraberinde getirir. Harari'ye göre bu tehlikenin önüne geçmek yalnızca regülasyonlarla değil, bireysel farkındalık, kamusal tartışma ve küresel işbirliği ile mümkün olacaktır.

3.4. Sonsöz

Yuval Noah Harari, sonsözde kitap boyunca ortaya koyduğu düşünsel çerçeveyi bütünleştirerek insanlığın karşı karşıya olduğu tarihsel kırılmayı açık biçimde ortaya koymuştur. Ona göre insan türü, tarih boyunca hiç bu kadar güçlü olmamış ancak hiç bu kadar yönsüz, kaygılı ve belirsizlik içinde kalmamıştır. Bilgiye erişim sınır tanımaz hâle gelmiş, teknoloji insan yetilerini aşan hızla ilerlemiş, ağlar tüm dünyayı birbirine bağlamıştır. Ancak bu ilerleme, anlamı, iradeyi ve etik sorumluluğu beraberinde taşıyamamıştır. Sonsöz, bu açıdan

kitabın en sarsıcı bölümlerinden biri olmuş; Harari, yalnızca mevcut durumu değil, içindeki sessiz tehditleri de açıkça göstermiştir.

Harari, çağımızda bilgi bolluğunun bir bilgelik kıtlığı yarattığını vurgular. İnsan artık neye inanacağını değil, neyi sorgulaması gerektiğini bile kestiremez hâle gelmiştir. Sayısız anlatı, görüş, gerçek ve kurmaca birbirine karışmış; bu durum bireyin zihinsel bütünlüğünü zedeleyen, yön bulma yetisini sarsan bir çağa işaret etmektedir. Harari'nin burada verdiği uyarı, sadece teknolojik değil ahlaki bir sorumluluğu da ima eder. Çünkü ağlar her ne kadar bilgi sunsa da, o bilgiyi nasıl işleyeceğimiz, ne yapacağımız tamamen bize bağlıdır. Asıl sorun erişimin sınırsız olması değil, anlamın dağılmış olmasıdır.

Harari teknolojinin tarafsız olmadığı gerçeğini de vurgular. Teknoloji yalnızca araçsal bir gelişim değil, değer taşıyan bir yapı olup, hangi teknolojinin geliştirileceği, kimin hizmetine sunulacağı, neyi teşvik edip neyi bastıracağı siyasi, ekonomik ve kültürel tercihlerle şekillenmektedir. Bu nedenle dijital çağın sorunlarını sadece mühendislik ya da programlama perspektifiyle çözmek yeterli olmayacaktır. Harari, özellikle genç kuşaklara yönelik bir sorumluluk çağrısı yapar; çünkü gelecek yalnızca teknolojik değil, etik seçimlerin de sonucudur. Bilgi ağlarını kimin yönettiği kadar, bu ağlara karşı kimin bilinç geliştirdiği de önemlidir.

Algoritmaların hayatın her alanına nüfuz etmesiyle bireyin karar alma kapasitesinin giderek zayıfladığına da dikkat çeker. İzleyeceğimiz içeriklerden, okuyacaklarımıza, bağlantı kuracaklarımıza ve hatta düşüneceklerimize kadar algoritmaların öngörülleri belirleyicidir. Bu durum dışsal bir baskıdan çok daha tehlikeli bir edilgenlik yaratmıştır; çünkü birey artık yönlendirildiğini fark etmemektedir. Harari'ye göre bu, özgürlük kavramının içinin boşaltılmasıdır. Görünürde seçim hakkı tanınırken, gerçekte birey kendi seçim yetisini yitirmiştir.

Harari, insanlığın bugün bir “Nexus” noktasında olduğunu belirtir. Bu kavram sadece bir ağ değil, düğüm, kesişme ve karar anını simgeler. İnsanlık bugün, geçmişin bilgeliğiyle mi ilerleyecek, yoksa teknolojik gücün sarhoşluğuna mı kapılacaktır? Harari, yanıtı okura bıraksa da, düşünmeyen, sorgulamayan ve fark etmeyen bireylerin bilgiyle kuşatılmış ama iradesi kırılmış kalabalıklara dönüşme riski taşıdığı konusunda uyarır. Bu nedenle Harari, okurlarını yalnızca bilgiyle değil, bilinçli farkındalıkla donanmaya çağırmaktadır.

Sonuç Yerine

Yuval Noah Harari'nin Nexus: Taş Devri'nden Yapay Zekâya Bilgi Ağlarının Kısa Tarihi adlı eseri, insanlık tarihinin bilgiyle kurduğu ilişkiyi farklı yönleri ile sorgulayan ve

dijital çağın beraberinde getirdiği dönüşümlere dair önemli bir analiz sunan kıymetli bir çalışmadır. Harari, bilgi ile bilgelik arasındaki ayrımı temel alarak, günümüz insanının bilgi bolluğuna rağmen anlam arayışında ve etik sorumluluklarda büyük bir açmaz yaşadığını ortaya koymuştur.

Eserde, bilgi ağlarının yapısal doğası, anlatılar ve belgeler üzerinden nasıl şekillendiği ve bilgiyle iktidar arasındaki karmaşık ilişki etkileyici örneklerle açıklanmıştır. Yanı sıra, insanın kaçınılmaz hataları, karar alma süreçlerinin farklı rejimlerdeki işleyişi ve dijital çağın getirdiği yeni epistemolojik tercihler, Harari'nin temel vurgu noktalarıdır.

Harari'nin dijital çağ totalitarizmi, özgürlüğün görünürde var olduğu ancak fiilen algoritmik mekanizmalar tarafından sınırlandırıldığı yeni bir kontrol biçimini tanımlaması, günümüz siyasetinin ve teknolojisinin karmaşıklığını anlamak için önemli bir perspektif sunmaktadır. Bunun yanı sıra, dijital dünyanın “Silikon Perde” metaforuyla ifade edilen küresel bölünmeleri, teknoloji egemenliği üzerine kurulu yeni güç dengelerini gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın temel katkılarından biri, bilgiye erişimin artık yeterli olmadığını görünür kılmasıdır. Keza, bilginin nasıl işlendiği, değerlendirildiği ve etik bağlamda nasıl kullanıldığına dair farkındalığın önemine dikkat çekilmiştir. Harari, çağımızda bilgiyle kuşatılmış bireylerin, bilinçli farkındalıkla donanmadığı takdirde, iradesiz kalabalıklara dönüşme riskine işaret etmektedir. Bu nedenle, bilgi teknolojilerinin gelişimi kadar, bu teknolojilere karşı geliştirilecek etik, politik ve toplumsal bilinç de geleceğimiz için vazgeçilmezdir.

Harari'nin çalışması, bilgi çağının paradokslarını ve dijital dönüşümün getirdiği meydan okumaları ele alarak, modern insanın ve toplumun bu yeni gerçeklikte nasıl konumlanması gerektiği konusunda güçlü bir rehberlik sunmuştur. İnsanlığın önünde iki yol bulunmaktadır: Ya teknolojik gücün sarhoşluğuna kapılarak özgürlüğün içini boşaltmak ya da bilgeliği ve etik sorumluluğu yeniden merkezine koyarak bilinçli bir gelecek inşa etmek. Harari, bu sorumluluğun bireylerden başlayarak, küresel işbirliğiyle güçlendirilmesi gerektiğini işaret etmiştir. Bu bağlamda, eserin sunduğu güçlü analizlerin, bilgi, iktidar ve insan doğası ekseninde yeni tartışmaların ve araştırmaların önünü açacak önemli bir entelektüel kaynak olduğu söylenebilir.